

כה ע"א

[א] גמ' ולא כנגד אשפה - כצ"ל.

## אור אליהו

הטעם, שלא שייך לומר צואה של אשפה, אלא כוונת הברייתא לומר, שלאשפה שריחה רע יש דין של צואה, ולכן אסור לקרוא קריאת שמע כנגדה<sup>58</sup>. וכן אסור לקרוא כנגד אשפה שריחה רע, גם כאשר היא בדוקה שאין בה צואה<sup>59</sup>.

[א] בגמ': "לא יקרא אדם קריאת שמע לא כנגד צואת אדם, ולא כנגד צואת כלבים, ולא כנגד צואת חזירים, ולא כנגד צואת תרנגולים ולא כנגד אשפה שריחה רע" - בן צריך לומר<sup>57</sup>. ולא כגירסא שלפנינו בגמ' "ולא כנגד צואת אשפה שריחה רע". ונראה

לשו"ע כתב: "וחזור כו' - עיין באר הגולה, ובגמ' שלנו איתא בהדיא, וכן כתב ב"ח, וע"ל סי' ק"ד ס"ה וס"ו". והיינו שבתחילה הפנה רבינו לעיין בדברי זקנו בבאר הגולה, שמבואר שם שמה שכתוב "וחזור למקום שפסק" הוא נלמד מדברי רבינו יונה והרא"ש (ולא מהגמ', שאם היה מפורש בגמ' היה לו לציין לדברי הגמ' שהוא המקור היותר ראשוני). ועל זה הוסיף רבינו, שבגירסא שלפנינו בגמ' הדבר מפורש בגמ' (וזה שכתב רבינו "ובגמ' שלנו" היינו הגירסא שלפנינו). אמנם לדעת רבינו באמת שצריך להגיה בגמ', ואם כן מה שכתוב "וחזור למקום שפסק" אינו מפורש בגמ', אלא הוא נלמד מדברי הבה"ג וכן"ל.

<sup>57</sup>. וכן הגירסא ברי"ף (טז ע"ב), רא"ש (ג, מו), אשכול (הלכות ק"ש וברכותיה ט ע"ב), חידושי הרא"ה, רבינו ירוחם (תא"ו נתיב ג חלק ד), שו"ת רדב"ז (א, שטו), ספר הזכרון. וכן משמע בשו"ע (עט, ח) וכן הגיה בגליון הגרי"פ בשם הח"מ. וכן הגיה בהגהות וביאורים של רבי אברהם בן הגר"א. וכתב בדקדוקי סופרים שכן הגירסא בכ"י. ומצאתי שכן היא הגירסא בכתבי היד: פריס 671, מינכן 95, ובקטע גניזה קמברידג' T-S 18 F 1.1.

<sup>58</sup>. וז"ל המ"ב (שם ס"ק כט) על פי הטור ופמ"ג לגבי אשפה שריחה רע: "ודינה לכל דבר כצואת אדם, ועל כן צריך להרחיק מלפניה כמלא עיניו".  
<sup>59</sup>. כמו שכתב המ"ב (שם) בשם הפמ"ג: "ואפילו אם ידוע לו שאין בה צואה ומי רגלים, והוא מן התורה". ועיין ביה"ל (שם).

לתפילתו", ומשמע למקום שפסק בתפילתו). ועיין מעדני מלך (אות ע). וכן כתב רבינו יונה: "כתב בה"ג ז"ל חוזר לתפילתו ומתפלל. נראה שבא להשמיענו שחוזר למקום שפסק". ומשמע מדברי רבינו יונה והרא"ש שלא היו גורסים בגמ' עצמה: "ומתחיל ממקום שפסק", אלא דבר זה נלמד רק מדברי הבה"ג, וכן משמע מתוס' (ד"ה ואומר): "ואומר רבון העולמים - מיד באמצע תפלתו, ואח"כ מתחיל ממקום שפסק". ומשמע שלא היו גורסים בגמ' "ומתחיל ממקום שפסק", שאם כן מדוע הוצרכו לומר: "ואח"כ מתחיל ממקום שפסק" (וכמו שאכן תמה עליהם הצ"ח: "תמוהים ביותר, שלא חידשו כלום לא על דברי הגמרא ולא על דברי רש"י" ועיין שם מה שכתב לבאר את דברי הגמ'). וכן כתב הב"ח לדייק מרש"י, תוס', רבינו יונה ורא"ש (אמנם הוסיף: "אבל גירסת ספרים שלנו היא 'ומתחיל ממקום שפסק'"). וכן מבואר ברי"ף שגרס: "בקש להתעטש כו' ורמה ומתפלל". ולא כתב "וחזור למקום שפסק".

כתב השו"ע (קג, ב): "בקש לצאת ממנו רוח מלמטה, ונצטער הרבה ואינו יכול להעמיד עצמו, הולך אחוריו ארבע אמות ומוציא הרוח, וממתין עד שיכלה הריח ואומר: רבון העולמים, יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים, גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו, חרפה וכלימה בחיינו רמה ותולעה במותנו, וחזור למקומו וחזור למקום שפסק". וכתב בבאר הגולה (אות ד) על התיבות "וחזור למקום שפסק": "הרבינו יונה ורא"ש" ומבואר שאין זה מהגמ' עצמה. ורבינו בביאורו

[ב] שם ולא כנגד צואת חזירים - תא"מ. בתוספתא ל"ג לה.

### אור אליהו

שאיין צורך להרחיק מהם כשאין בהם ריח  
רע<sup>61</sup>.

אמנם בש"ס של רבינו היו תיבות אלו  
שבברייתא "ולא כנגד צואת חזירים" -  
מחוקות<sup>62</sup>. והוסיף רבינו בגיליון הש"ס שלו  
שבתוספתא לא גרסינן לה, שזה לשון  
התוספתא (ברכות ב, יז): "אין פורשין אלא  
משל אדם ומשל כלבים, בזמן שנתן לתוכן<sup>63</sup>  
עורות". הרי שלא הזכירה התוספתא צואת  
חזירים יחד עם צואת כלבים. ועיין הערה<sup>64</sup>.

ארבע אמות ובשעה שהוא נותן לעורות" (אמנם  
בהמשך בירושלמי שם מובא: "לוי אמר, מרחיקין מצואת חזיר  
ארבע אמות, ותני כן מרחיקין מצואת חזיר ארבע אמות,  
ומצואת הנמייה ארבע אמות, ומצואת התרנגולין ארבע  
אמות". ומשמע שגם כשלא נתן עורות כצואת החזיר צריך  
להרחיק, אכן אצלנו בסוגיא בבבלי מבואר שלמסקנה, לפי  
הגירסא שלפנינו, שבצואת חזירים רק אם נותן בתוכה עורות  
צריך להרחיק ממנה, וכמו שכתב הב"י (עט): "ואף על פי  
שאומר בירושלמי זה שמרחיקין מצואת חזיר ולא חלק בין  
יש בתוכה עורות לאין בה, כיון דאסיק רבא בגמרא דיון  
דהלכתא כברייתא דקתני דלא אסיר אלא היכא דנתן לתוכה  
עורות, הכי נקטינן". אמנם בחסדי דוד על התוספתא  
העיר על פי הסוגיא אצלנו בבבלי: "אבל התם  
מוסיף גם של חזירים, בזמן שנתן בתוכם עורות  
כמו של כלבים". ואולי הטעם, שלפי התוספתא  
והירושלמי אין רגילות לתת עורות בצואת חזירים,  
אלא רק בצואת כלבים, וכן משמע במדרש (ילקוט  
בא רמז קפז): "אלא בשביל שאתה תלמידו של חכם  
גדול לכך זקקו לי מן השמים ושלחוני אליך ואמר:  
כלבים כתיב בהן ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב  
לשוננו. ולא עוד אלא שזכו לעבוד עורות מצואתן  
לכתוב בהן ספר תורה תפלין ומזוזות". וכמו שכתב  
בשפתי חכמים, שבכל המקורות נזכר עיבוד עורות  
רק בצואת כלבים. ולפי זה אין נפקא מינה להלכה  
בין הגירסאות, וכן משמע קצת מביאור רבינו

[ב] שם בגמ': "לא יקרא אדם קריאת  
שמע לא כנגד צואת אדם, ולא כנגד  
צואת חזירים ולא כנגד צואת כלבים, בזמן  
שנתן עורות לתוכן". כך היא הגירסא  
שלפנינו בגמ'<sup>60</sup>. ומשמע לפי גירסא זו,  
שבין צואת כלבים ובין צואת חזירים,  
כאשר נתן בהם עורות דינם כצואת אדם,  
שיש להרחיק מהם ד' אמות, גם כאשר  
אין בהם ריח רע. אבל כשלא נתן בהם  
עורות, דינם כשאר צואת בהמה חיה ועוף,

60. וכן מבואר שגרס רש"י (ד"ה בזמן): "בזמן שיש  
בהן עורות - אצואת כלבים וחזירים קאי, שדרכן  
לתתן בעבוד העורות".

61. וכן פסק בשו"ע (עט, ד): "צואת כלב וחזיר,  
אם נתן בהם עורות, מרחיקים מהם כמו מצואת  
אדם. ואם לאו, דינם כדין צואת שאר בהמה חיה  
ועוף, שאין צריך להרחיק מהם אם אין בהם ריח  
רע, ואם יש בהם ריח רע, דינם כצואת אדם".

62. וכן נראה שגרס הבה"ג (סימן א הלכות ברכות פרק  
ג דף מג): "אמר רבה (ברכות כה ע"א) הלכתא כי הא  
מתניתא לא יקרי אדם קרית שמע לא כנגד צואת  
אדם, ולא כנגד צואת כלבים בזמן שיש בהם  
עורות". וכן הוא בפסקי רי"ד, ראב"ן (קסב). וכתב  
הדקדוקי סופרים שכן הגירסא בכ"י. וכן כתב  
בהגהות וביאורים של רבי אברהם בן הגר"א.

63. העיר באמת ליעקב שלפי גירסת הגר"א יש  
להגיה בתוספתא "לתוכה עורות" במקום "לתוכן  
עורות" (שכן בתוספתא מדובר רק על צואת כלבים). אמנם  
בספר הבתים (שערי ק"ש ה, ט) כתב: "יש מי שכתב  
שאפילו כנגד צואת אדם אינו אסור אלא כשיש  
בתוכן עורות", ולפי זה שפיר אפשר לגרוס  
בתוספתא "לתוכן עורות" (שכן התוספתא הזכירה גם  
צואת אדם) ודו"ק.

64. וכן הוא בברייתא בירושלמי (ג, ה): "תני  
מרחיקים מצואת אדם ארבע אמות, ומצואת כלבים

ע"ב

[א] בתוס' סד"ה גרף - נמחק ב' נקודות ההפסק.

## אור אליהו

שהתיבות "ובלבד שיטיל בהן רביעית מים" הם "דיבור המתחיל" של תוס', הרי בגמ' לא מצאנו תיבת "ובלבד" בהקשר של הטלת מים על מי רגלים<sup>66</sup>, אלא בגמ' כתוב: "ומי רגלים עצמן עד שיטיל לתוכן מים".

ובש"ס של רבינו בתוס' בסוף דיבור המתחיל גרף נמחק שתי נקודות ההפסק. כלומר, שלדעת רבינו הכל הוא דיבור אחד<sup>67</sup>, וכן צריך לגרוס בתוס': "גרף של רעי - פי' רש"י של חרס בלוע. משמע לפירושו אבל כלי דלא בלע, כגון זכוכית, אפשר דשרי, ובלבד שיטיל בהן רביעית מים, אבל בגרף אפשר דלא מהני מים" 68. ולפי זה כוונת תוס' לומר: א. מרש"י משמע שבכלי שלא בולע כגון זכוכית מותר,

[א] כתבו תוס' ד"ה גרף: "גרף של רעי - פי' רש"י של חרס בלוע. משמע לפירושו אבל כלי דלא בלע כגון זכוכית אפשר דשרי". ומיד יש עוד תוס' ד"ה ובלבד: "ובלבד שיטיל בהן רביעית מים - אבל בגרף אפשר דלא מהני מים". כך הוא לפנינו מודפס בש"ס. והיינו שהם שני דיבורי תוס' נפרדים. ולפי זה כוונת תוס' בד"ה ובלבד לומר, שההיתר שהובא בגמ': "ומי רגלים עצמן עד שיטיל לתוכן מים", הוא רק לגבי מי רגלים ולא לגבי גרף. וגם מבואר שמה שכתבו בד"ה גרף, שבכלי שלא בולע כגון זכוכית מותר, הוא אפילו אם לא מטיל בתוכו מים<sup>65</sup>. אמנם לכאורה יש להקשות, איך אפשר לומר

לפירושו אבל כלי דלא בלע, כגון זכוכית, אפשר דשרי, ובלבד שיטיל בהם רביעית מים". וכן מבואר ממה שהקשה הב"י על דבריהם: "ומה שהצריכו התוספות והמרדכי להטיל רביעית מים בשל זכוכית, לא כתבוהו המפרשים והפוסקים, משמע דסבירא להו דנתינת מים לתוך גרף ועביט אינו מעלה ואינו מוריד, ומיהו נראה שצריך שיהא רחוק יפה". וכן משמע במרדכי (ג רמז פא): "גרף ועביט שניהם כלי חרס הם, אלא של רעי קרוי גרף ושל מימי רגלים קרוי עביט. ואסור לקרות קריאת שמע כנגדן, הואיל ומיוחדין לכך אף על פי שאין בתוכם כלום, ואפילו רביעית מים אפשר דלא מהני להו. אבל כלי דלא בלע, כגון כלי זכוכית, אפשר דשרי ובלבד שיטיל בהם (\*מים רביעית) [רביעית מים]". וכן משמע בתלמידי רבינו יונה (יו ע"א): "ואומרים רבני צרפת ז"ל, דדוקא אותם שלהם שהיו בשל חרס, שהם מאוסים ביותר, דיינינן כצוה ואין המים מועילים, אבל של מתכת או כגון שלנו שמקצתם של זכוכית, אם נתן בהם

לשו"ע, שלא העיר כלום על דברי השו"ע שכתב "צואת כלב וחזיר, אם נתן בהם עורות" כו'. אמנם היה מקום לפרש שלפי גירסת רבינו, גם אם יתן עורות בצואת חזירים יהיה דינה כשאר בהמה חיה ועוף, שיש להרחיק מצואתם רק כאשר יש בהם ריח רע, ולפי זה תהיה נפקא מינה להלכה בין שתי הגירסאות וצ"ע.

65. וכן מבואר במהרש"א: "בד"ה גרף של רעי כו' זכוכית אפשר דשרי עכ"ל הוא סוף דיבור, ואח"כ מתחיל הדיבור ובלבד שיטיל בהן כו' כצ"ל, נראה לי. ומיירי במי רגלים גופיה, אבל בזכוכית נראה דאין צריך רביעית מים אם אין בהם כלום, וכן נראה מדברי הרא"ש והטור ע"ש". ועיין הערה 68.

66. כן הקשה ביד דוד (מהדו"ק) עיין הערה 68.  
67. ואכן בדפוס ונציה ושונצינו נדפסו דברי תוס' כדיבור אחד.

68. וכן מבואר בב"י (פז), שהביא את דברי תוס' כדיבור אחד: "וכתבו התוספות (ד"ה גרף) משמע

כו ע"ב

[א] גמ' בליל שבת שתיים - שתיים של שבת. גירסת רי"ף ושאר פוסקים.

כח ע"ב

[א] גמ' ולא אומר על טמא טהור, ולא על טהור טמא - כל זה צ"ל למעלה קודם ולא אכשל.

## אור אליהו

ערכית של שבת, אף על פי שתפילת מנחה שצריך להשלים הייתה של חול<sup>70</sup>. וכן היא גירסת הרי"ף (יח ע"א) ושאר פוסקים<sup>71</sup>.

[א] בגמ': "תנו רבנן, בכניסתו מהו אומר, יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי, ולא אומר על טמא טהור, ולא על טהור טמא, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. אמנם לדעת רבינו כל זה, דהיינו "ולא אומר על טמא טהור, ולא על טהור טמא" - צריך להיות למעלה קודם ולא אכשל. וכך צריך לגרוס: "יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שלא יארע

ואין לו דין של גרף של רעי, אמנם זה דוקא אם גם מטיל בכלי הזכוכית רביעית מים. ב. בגרף, כיון שהוא מחרס, אפשר שלא מועילה הטלת מים.

[א] בגמ': "תנו רבנן, טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת, מתפלל בליל שבת שתיים". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. אמנם בגליון הש"ס של רבינו הוסיף את התיבות "שתיים של שבת", והיינו שצריך לגרוס: "תנו רבנן, טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת, מתפלל בליל שבת שתיים של שבת"<sup>69</sup>. והיינו, שכשמשלים את תפילת מנחה של ערב שבת בליל שבת, צריך להתפלל פעמיים את תפילת

של חול" (עיין הערה 71 שהבאנו סברא זו מדברי רבינו בביאורו לשו"ע). והיינו, שהכלל הוא שמתפלל את תפילת ההשלמה כפי הנוסח שצריך להתפלל בזמן שבו משלים את התפילה.

70. וכן כתב המ"ב (קח ס"ק כה): "אף על גב שבאה לתשלומין של חול, מכל מקום, כיון שעכשיו הוא שבת מתפלל אותה גם כן של שבת". והוסיף בשם כמה אחרונים: "ואם טעה והתפלל השניה של חול, פטור מלהתפלל".

71. כן הוא בבה"ג (א הלכות ברכות פרק ד עמ' מו), רא"ש (ד, ט), שטמ"ק, אגודה (ד, צא), סידור רש"י (קכט), רוקח (תפילה שכו) ועוד. וכן הוא בשו"ע (קח, ט): "טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת, מתפלל ערבית שתיים של שבת: הראשונה לערבית, והשניה לתשלומין". וכתב שם רבינו בביאורו: "של שבת כו" - כן הוא גירסת רי"ף ורא"ש, כמו בסיפא".

המים מותר". וכן הוא בפרישה (שם א): "וכמו שדייקו התוספות מלשונו וזה לשונם, גרף של רעי פירש רש"י של חרס בלוע, משמע לפירושו אבל כלי דלא בלע כגון זכוכית אפשר דשרי, ובלבד שיטיל בהם רביעית מים, אבל בגרף אפשר דלא מהני מים". וכן כתב היד דוד (במהדו"ק): "תוספות ד"ה ובלבד כו" - זה לפי הגהת מהרש"א הדפיסו המדפיסים דיבור אחר, אבל מדברי הב"י סימן פ"ז מוכח דדיבור אחר הוא עם מה שלפניו, וכוונתם דהא דזכוכית מותר היינו בנתן לתוכו מים, וכן הוא במרדכי ובתהר"י להדיא. והתימא ממהרש"א שהגיה, וגם בגמרא ליתא תיבת ובלבד". ועיין בספר מילי דברכות.

69. וכן הוא בכת"י: פריס 671 ומינכן 95. וגירסא זו מתאימה להמשך הברייתא לגבי השלמה של תפילת מנחה של שבת במוצ"ש: "טעה ולא התפלל מנחה בשבת, מתפלל במוצאי שבת שתיים